

ПІДХОДИ ДО СТРУКТУРИЗАЦІЇ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ

В.А. Гросул, О.М. Филипенко, С.П. Голованьова

Проведено аналіз наукових підходів до структури ресурсів підприємств, розглянуто еволюцію ресурсної теорії підприємства та виявлено плюралізм думок щодо складу ресурсного потенціалу підприємства. З огляду на результати аналізу узагальнено погляди багатьох дослідників на елементний склад ресурсного потенціалу підприємств.

***Ключові слова:** структура, ресурси, потенціал, підприємство, підходи, класифікація, склад.*

ПОДХОДЫ К СТРУКТУРИЗАЦИИ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРЕДПРИЯТИЙ

В.А. Гросул, Е.М. Филипенко, С.П. Голованева

Проведен анализ научных подходов к структуре ресурсов предприятий, рассмотрена эволюция ресурсной теории предприятия и выявлен плюрализм мнений относительно состава ресурсного потенциала предприятия. Учитывая результаты анализа обобщены взгляды многих исследователей на элементный состав ресурсного потенциала предприятий.

***Ключевые слова:** структура, ресурсы, потенциал, предприятие, подходы, классификация, состав.*

APPROACHES TO STRUCTURIZATION OF RESOURCE POTENTIAL OF ENTERPRISES

V. Grosul, O. Fylypenko, S. Golovanova

The volume of the resources, their contents, structure, equilibrium level and efficiency of use represent cumulative resource opportunities of the enterprise on the achievement of the defined purposes of the development, and act as a criterion making administrative decisions.

The purpose of the article is to substantiate the resource potential structure of trading enterprises on the basis of allocation of their features and generalization of the existing scientific approaches.

After the systematization and generalization of scientific researches of many scientists, the evolution of the resource theory of the enterprise is investigated and some pluralism of the opinions concerning the structure of the resource potential of the enterprise is revealed. According to the requirements of economic practice of

modern enterprises, the kinds of resources are selected and their role, essence and structure in the resource potential of enterprises are determined. The structurization of the resource potential corresponding to modern tasks of formation, development and evaluation of the resource potential of enterprises is substantiated as the result of the research.

Keywords: *structure, resources, potential, enterprise, approaches, classification, content.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах ринку важливу роль у стабільній роботі підприємства відіграють його ресурси, що становлять основу економічного потенціалу. У сучасних умовах механізм управління ресурсним потенціалом підприємств не повністю відповідає завданням підвищення ефективності їх роботи, отримання високих остаточних результатів, подальшого розвитку. Особливої актуальності ця проблема набуває через обмеженість самих ресурсів, що зумовлює необхідність постійного пошуку шляхів повнішого їх використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним аспектам формування ресурсного потенціалу підприємств, його структуризації та оцінки приділяють все більше уваги науковці, зокрема І. Ансофф, Дж. Харингтон, М. Петераф, К. Хелфат, Є.В. Лапін, Л.Г. Огорокова, В.В. Ковальов, М.А. Комаров, І.О. Бланк, Н.С. Краснокутська та ін. Разом із тим, існуючі розробки не охоплюють усіх можливих напрямів оцінки саме ресурсного потенціалу через дискусійність насамперед чергу питань його структуризації. Також недостатньо досліджено проблеми формування та забезпечення ефективності використання потенціалу підприємств в умовах конкурентного середовища.

Метою статті є обґрунтування структури ресурсного потенціалу підприємств на основі узагальнення існуючих наукових підходів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження ресурсного потенціалу неможливе без розуміння його внутрішньої побудови, тобто структури. До структури, як до загальнонаукового філософського поняття, зверталось багато вчених, наприклад: Н.Ф. Овчінніков, В.С. Тюхтін, А.А. Печенкін, І.В. Кузнецов, М.І. Сетров та ін. У їх працях поняття «структура» розкривається через поняття «система». Так, Н.Ф. Овчінніков під структурою має на увазі «інваріантний» аспект системи [1], В.С. Тюхтін структурою називає «стійку упорядкованість системи» [2]. Інші вчені, зокрема В.І. Кремянський, звертають увагу на те, що структура виражає не всю сукупність зв'язків об'єкта, а лише його найсуттєвіші зв'язки:

«Структура є розгорнуте вираження сутності» [3].

Грунтуючись на наведених підходах, під структурою ресурсного потенціалу підприємства ми маємо на увазі сукупність найсуттєвіших, стійких (інваріантних) зв'язків між елементами.

Елементами ресурсного потенціалу підприємства можна вважати всі ресурси, подані у вигляді запасів на вході підприємства і певним чином пов'язані з функціонуванням і розвитком підприємства. Вибір найбільш важливих із них є досить складною проблемою, про це свідчить безліч думок учених щодо складу ресурсного потенціалу. Головні труднощі дослідження ресурсного потенціалу підприємства полягають у тому, що всі його елементи функціонують одночасно й у сукупності. Отже, закономірності розвитку ресурсного потенціалу можуть бути розкриті не як окремо взяті закономірності розвитку його складових, а тільки як їхнє сполучення. Із закону цілісності системи випливає, що в результаті взаємодії всіх ресурсів, що створюють систему, з'являються нові якості, яких не має кожен окремий вид ресурсу.

У науковій літературі до цього часу не сформувалось єдиної думки щодо класифікації та складу ресурсів підприємства. Основу понять ресурсної теорії становлять ресурси, що купуються, активи та здатності. Під ресурсами, що купуються, розуміють усе, що може бути придбане на ринку, а під активами – сукупність чинників виробництва, якими володіє й керує підприємство. Складнішим для дослідження та опису є узагальнююче поняття здатності, яке, наприклад, у праці [4] визначено як сукупність чинників, що дозволяють координувати діяльність і використовувати ресурси для досягнення конкретних цілей.

Грунтуючись на цьому погляді, розглянемо основні ресурси розвитку сучасного підприємства. Категорія «економічні ресурси», як фундаментальне поняття економічної теорії, означає джерела та кошти забезпечення виробництва. Традиційно економічними ресурсами прийнято вважати людські (працю), природні (землю, корисні копалини) і виробничі (капітал), а також людський капітал, на чому й наголошують К.Р. Макконнелл і С.Л. Брю [5], Дж. Сломан і М. Саткліфф [6] та ін. Причому поняття «людський (інтелектуальний) капітал» зустрічається вже в працях основоположників класичної економічної теорії А. Сміта та Дж.С. Мілля [7]. Причому людський капітал у той період розуміли як кількість і якість людської здатності до праці й надавали йому не менш важливого значення, ніж іншим ресурсам.

Багато дослідників розглядають ресурсну структуру потенціалу

з урахуванням у ньому різної кількості складових (рис. 1). В одному випадку до його складу рекомендується включати тільки засоби праці, в іншому – засоби праці й робочу силу, у третьому – засоби праці, робочу силу і природні ресурси, які застосовуються в процесі виробництва, у четвертому – засоби праці, робочу силу і предмети праці [8].

Так, на думку Л.Г. Огорокової, ресурси підприємства в загальному вигляді – це сукупність коштів, запасів, джерел, засобів і предметів праці, що є в наявності у підприємства та здатних бути мобілізованими й приведеними в дію, а також використаними для досягнення його цілей [9]. Мати достатні ресурси – для підприємства означає мати у своєму розпорядженні необхідні можливості за певних умов для свого розвитку та нормального функціонування відповідно до поставлених цілей.

Розділяє цю точку зору і В.В. Ковальов, який визначає сукупність ресурсів як матеріально-технічну базу (довгострокові ресурси, обумовлені суттю технологічного процесу), оборотні активи (активи, що забезпечують виконання технологічного процесу), трудові та фінансові ресурси [10].

У працях С.А. Бороненкової ресурси розглядаються як елемент об'єкта управління; авторка також класифікує їх традиційним способом: засоби праці; предмети праці; трудові ресурси; фінансові ресурси [11].

На думку М.В. Савченко, структуру ресурсного потенціалу складають такі його види: потенціал трудових ресурсів, потенціал основних фондів, потенціал матеріальних ресурсів [12].

Цілком логічно, що загальнотеоретичний підхід до розподілу економічних ресурсів у першу чергу знайшов своє відображення в стратегічному управлінні. Наприклад, І. Ансофф на рівні окремого підприємства виділяє такі типи ресурсів, як фізичні (устаткування, заводи), фінансові (власні й позикові грошові кошти) і людські [13]. Однак, на наш погляд, такий розподіл ресурсів має свої недоліки, оскільки не відповідає сучасності.

Серед найхарактерніших особливостей сучасного етапу розвитку економіки, що визначають принципово більш високу значущість інтелектуальних ресурсів та інших близьких за значенням категорій, таких як, наприклад, інтелектуальний або людський капітал, дослідники відзначають наступне [14]:

- значно більшу порівняно з більш ранніми етапами розвитку економіки швидкість виробництва знань;

Таблиця 1

Аналіз структурних елементів ресурсного потенціалу підприємств у наукових публікаціях

Автор	Структурні елементи ресурсного потенціалу підприємства																	
	інвестиційні	інноваційні	природні	трудові	технологічні	організаційні	капітал (виробничі)	технічні	фінансові	інформаційні	енергетичні	засоби праці (ОФ)	оборотні активи	предмети праці	просторові	інтелектуальні	фізичні	нематеріальні
Самуельсон П.Е., Макконнелл К.Р., Брю С.Л., Сломан Дж.			*	*			*									*		
Томпсон А.А., Стрикленд А.Дж.				*	*	*		*	*	*					*			
Покропивний С.Ф.			*	*					*					*				
Окорокова Л.Г.				*					*			*	*	*				
Ковальов В.В.				*					*			*	*	*				
Бороненкова С.А.				*					*			*		*				
Савченко М.В.				*	*		*				*		*	*				
Ансофф І.									*							*	*	
Комаров М.А.				*						*	*			*				
Балабанов І.Т.				*	*	*		*	*					*	*			
Градов А.П.				*	*	*		*	*	*				*	*			
Колесніков О.О.	*	*		*	*	*	*	*	*	*				*				
Лепьохін О.В.	*	*	*	*														
Харінгтон Дж.				*		*		*	*	*						*	*	
Лапін С. В.				*							*	*						*
Баканов М.І., Шеремет А.Д.				*							*		*	*				
Івахненко М.В, Попович П.Я.				*							*		*	*				
Горфінкель В.Я., Швандар В.А.				*					*		*	*						
Волков В.П., Льїн А.І.	*			*					*		*	*						
Чумаченко М.Г.	*			*							*	*	*	*				
Калініна А.Е.	*			*							*	*	*	*				
Савицька Г.В.				*							*	*	*	*				
Тітов В.І.				*							*	*	*	*				

- розвиток інструментів зберігання та поширення знань, що забезпечують можливість автоматизованої систематизації та оперативного доступу до інформації;

- посилення потреби в інноваціях, які стають основним шансом виживання підприємства в конкурентних умовах сучасної економіки.

Тому група авторів, у тому числі М.А. Комаров, Е. Румянцева, А. Яковенко, додають в існуючу класифікацію ще й інформаційний ресурс, який посідає в цей час одну з домінуючих позицій [15].

Підвищення значущості інтелектуальних ресурсів знайшло відбиття й у розвитку нових напрямків теорії економічного розвитку. До таких напрямів треба, зокрема, віднести розвиток Р. Солоу класичної виробничої функції Кобба-Дугласа на основі введення технологічної константи, а також сформовані в середині ХХ століття теорію людського капіталу, «нові теорії зростання» й інші дослідження, зокрема [16].

З огляду на зазначене вище не можна не відзначити праці автора терміна «інновації» Й. Шумпетера, які стали основою для виникнення наприкінці ХХ століття еволюційних теорій, які докладно розглянуто, зокрема, у праці [16].

Таким чином, незважаючи на деякі розходження численних сучасних концепцій економічного зростання, усі вони сходяться в одному: саме інтелектуальні ресурси набувають усе більшої значущості в умовах розвитку економіки, заснованої на знаннях, впливаючи як на матеріальні чинники виробництва, так і на його результати (матеріальні й нематеріальні).

Саме на цю обставину звертає увагу низка авторитетних фахівців, зокрема А.П. Градов. Він зазначає, що недостатньо відносити до елементів виробничої системи лише матеріальні (речові) чинники виробництва, а також персонал як сукупність працівників певних професій. На його погляд, склад стратегічних ресурсів підприємства необхідно доповнити технічними, технологічними, фінансовими, кадровими, інформаційними, просторовими ресурсами, а також ресурсами організаційної структури системи управління [17].

Цю точку зору поділяє й І.Т. Балабанов, який до ресурсів, що використовує підприємство, відносить технічні, технологічні, трудові, просторові (територія, приміщення, комунікації), фінансові ресурси, можливості та ресурси організаційної структури системи управління [18].

Деякі автори сучасності виділяють як ресурсні складові інноваційні ресурси. Так, на підставі власних спостережень і досліджень наукової літератури О.О. Колесніков у ході структуризації

ресурсного потенціалу підприємства, окрім виробничо-технологічного, науково-технічного, фінансово-економічного та кадрового потенціалу, виділив інноваційний потенціал [19].

Лепьохін О.В. до складу ресурсного потенціалу пропонує, окрім трудового та природно-ресурсного, включати інвестиційний та інноваційний потенціал [20].

Інші автори поділяють ресурсний потенціал на матеріальний та нематеріальний. Поштовхом для цього є розвиток ресурсної теорії, а саме концепція динамічних здатностей, яка досліджує питання формування та збереження конкурентних переваг підприємства [4]. Відповідно до неї конкурентна перевага забезпечується наявністю у підприємства динамічних здатностей, тобто здатностей модифікувати й переглядати свої компетенції для досягнення кращої відповідності зі змінами в зовнішньому середовищі. Здатності підприємства трактуються як внутрішні та зовнішні організаційні навички, що змінюються, ресурси та функціональні компетенції. Згідно з концепцією динамічних здатностей конкурентні переваги створюються шляхом використання організаційних та управлінських процесів, активів усіх типів, а також звичок.

Так, ресурси, за Дж. Харінгтоном, – це джерело допомоги або підтримки й наявні засоби [21]. За його класифікацією, ресурси розподіляють таким чином: партнерські альянси, рада директорів, будівлі та споруди, клієнти, службовці, обладнання, торговельні площі, нематеріальні активи, матеріально-виробничі запаси, інвестори, знання, управлінський персонал, гроші, патенти, нерухоме майно, акціонери, постачальники, незавершені роботи, продукція та послуги, технології, фінанси. Крім того, автор поділяє ресурси на фінансові, фізичні, людські, інтелектуальні, інформаційні, організаційні й технічні, наголошуючи на тому, що управлінська команда є ключовим ресурсом компанії, який найбільше впливає на її діяльність.

Лапін Є.В., зокрема, вважає, що ресурсний склад елементів економічного потенціалу, окрім чисельності працівників, основних засобів (виробничих та невиробничих), запасів предметів виробничого призначення, включає також нематеріальні ресурси [22].

Крім того, деякі вчені виділяють у структурі ресурсного потенціалу підприємства об'єктні (інноваційний, виробничий, фінансовий потенціал та відтворення потенціалу підприємства) та суб'єктні (науково-технічний, маркетинговий, управлінський потенціал, потенціал організаційної структури управління) складові, які більш детально описують елементи ресурсного потенціалу, а також визначають його особливі складові (трудова, інфраструктурна та

інформаційний потенціал) [23]. Об'єктні складові ресурсного потенціалу пов'язані з матеріально-речовою та особовою формою потенціалу підприємства, суб'єктні – із суспільною формою прояву, тобто вони не споживаються, а виступають як передумова, загальноекономічний, загальногосподарський чинник раціонального використання об'єктних складових [24].

У кожному елементі ресурсного потенціалу підприємства присутня нематеріальна частина. На нематеріальну сферу економічного потенціалу зазвичай звертають недостатньо уваги й відносять її до якісної характеристики трудового потенціалу або включають в інноваційний потенціал. На наш погляд, це не зовсім правомірно, бо нематеріальна сфера економічного потенціалу включає технології, прийоми й методи управління, господарський механізм, традиції, корпоративну культуру й багато чого іншого, що неможливо розглянути як характеристику якості трудових ресурсів підприємства або нематеріальної частини науково-технічного потенціалу, хоча певна взаємозалежність і з тим, і з іншим, звичайно, є.

Висновки. Узагальнюючи вищевикладене, можна виділити такі елементи, що складають структуру ресурсного потенціалу підприємства: технічні ресурси, просторові ресурси, товарні ресурси, кадрові ресурси, фінансові ресурси, нематеріальні ресурси (зокрема, інформаційні, технологічні та репутаційні). Кожна виділена складова становить собою елемент системи можливостей підприємства.

Оскільки обидві сфери економічного потенціалу підприємства – матеріальна й нематеріальна – у процесі діяльності безупинно змінюються, дуже важливим є досягнення пропорційності між елементами потенціалу як усередині кожної сфери, так і між сферами. Адже саме нематеріальна сфера економічного потенціалу підприємства визначає ту частину ресурсного потенціалу, що має бути залучена у виробничий процес, характер комбінації окремих видів ресурсів і їх збалансованість, а отже, і рівень ефективності використання всього потенціалу.

Список джерел інформації / References

1. Овчинников Н. Ф. Особенности современного естествознания / Н. Ф. Овчинников // Вопросы философии. – 1966. – № 9. – С. 24–35.

Ovchinnikov, N.F. (1966), "Features of modern natural sciences" [Osobennosti sovremennogo estestvoznaniya], *Voprosy filosofii*, № 9, pp. 24–35.

2. Тюхтин В. С. Системно-структурный подход и специфика философского знания / В. С. Тюхтин // Вопросы философии. – 1968. – № 11. – С. 47–58.

Tjuhtin, V.S. (1968), "System-structural approach and specificity of

hilosophical knowledge” [Sistemno-strukturnyj podhod i specifika filosofskogo znanija], *Voprosy filosofii*, № 11, pp. 47–58.

3. Кремьянский В. И. Структурные уровни жизни материи / В. И. Кремьянский. – М. : Наука, 1969. – С.6.

Kremjanskij, V.I. (1969), *Structural standards of living of a matter* [*Strukturnye urovni zhizni materii*], Nauka, Moscow, pp.6.

4. Teece, D., Pisano, G., Shuen, A. (1997), “Dynamic capabilities and strategic management“, *Strategic Management Journal*, 18 (7), pp. 509-533.

5. McConnell, K.R, Brue, S.L. (2005), *Economics: principles, problems and politics*, 15th ed., McGraw-Hill/Irwin, New York, 733 p.

6. Sloman, J., Sutcliff, M. (2004), *Economics for Business*, 3rd ed., FT Prentice Hall, Harlow, 726 p.

7. Климов С. М. Интеллектуальные ресурсы общества / С. М. Климов. – СПб. : ИВЭСЭП: Знание, 2002. – 199 с.

Klimov, S.M. (2002), *Intellectual resources of a society* [*Intellektual'nye resursy obshhestva*], ИВЭСЭП, Знание, СПб., 199 p.

8. Вишнеvsька О. М. Ресурсний потенціал підприємництва / О. М. Вишнеvsька // Економіка АПК. – 2008. – № 12. – С. 32–37.

Vishnevs'ka, O.M. (2008), “Resource potential of business” [Resursnyy potentsial pidpryyemnytstva], *Ekonomika APK*, № 12, pp. 32-37.

9. Окорочкова Л. Г. Ресурсний потенціал підприємств / Л. Г. Окорочкова. – СПб. : С-ПбГТУ, 2001. – 293 с.

Okorokova, L.G. (2001), *Resource potential of the enterprises* [*Resursnyy potentsial predpriyatij*], S-PbGTU, SPb, 293 p.

10. Ковалев В. В. Финансовый анализ: методы и процедуры / В. В. Ковалев. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 560 с.

Kovalev, V.V. (2002), *Financial analysis: methods and procedures* [*Finansovyj analiz: metody i procedury*], Finansy i statistika, Moscow, 560 p.

11. Бороненкова С. А. Управленческий анализ / С. А. Бороненкова. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 384 с.

Boronenkova, S.A. (2001), *Administrative analysis* [*Upravlencheskij analiz*], Finansy i statistika, Moscow, 384 p.

12. Савченко М. В. Управління економічним потенціалом промислових підприємств : дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01 / Савченко М. В. – Х., 2004. – 220 с.

Savchenko, M.V. (2004), *Management in economic potential of the industrial enterprises* : dissertation [Upravlinnya ekonomichnym potentsialom promyslovykh pidpryyemstv : dis. ... kand. ekon. nauk], Kharkiv, 220 p.

13. Ansoff, H.I. (1965), *Corporate strategy*, Mc.Graw Hill, New York, 519 p.

14. Дэвид П. А. Экономические основы общества знания / П. А. Дэвид,

Д. Форэ // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2003. – Т. 1, № 1. – С. 31–57.

Djevid, P.A., Forje, D. (2003), “Economic bases of a society of knowledge” [Экономические основы общества знания] *Jekonomicheskij vestnik Rostovskogo gosudarstvennogo universiteta*, Т. 1, N 1, pp. 31-57.

15. Ресурсный потенциал экономического роста. – М. : Путь России, 2002. – 567 с.

Resource potential of economic growth [Ресурсный потенциал экономического роста], 2002, Put' Rossii, Moscow, 567 p.

16. Кортон С. В. Эволюционное моделирование жизненного цикла инноваций / С. В. Кортон. – Екатеринбург : Инс-т экономики УрОРАН, 2003. – 324 с.

Kortov, S.V. (2003), *Evolutionary modelling of life cycle of innovations* [Эволюционное моделирование жизненного цикла инноваций], Institut jekonomiki UrORAN, Ekaterinburg, 324 p.

17. Экономическая стратегия фирмы. – 4-е изд., перераб. – СПб. : Специальная Литература, 2003. – 959 с.

Economic strategy of firm [Экономическая стратегия фирмы], 4-е изд., pererab, 2003, Special'naja Literatura, SPb., 959 p.

18. Балабанов И. Т. Основы финансового менеджмента : учебное пособие / И. Т. Балабанов. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 526 с.

Balabanov, I.T. (2001), *Bases of financial management* [Основы финансового менеджмента], 3-е изд., pererab. i dop., Finansy i statistika, Moscow, 526 p.

19. Колесніков О. О. Управління стратегічним потенціалом підприємства : дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01 / Колесніков О. О. – Х., 2005. – 224 с.

Kolesnikov, O.O. (2005), *Management in strategic potential of the enterprise* : dissertation [Управління стратегічним потенціалом підприємства : дис. ... канд. екон. наук], Kharkiv, 224 p.

20. Лепьохін О. В. Економічний механізм регулювання розвитку промислового виробництва : дис.... канд. екон. наук : 08.07.01 / Лепьохін О. В. – К., 2002. – 198 с.

Lep'okhin, O.V. (2002), *The economic mechanism of regulation of development of industrial production* : dissertation [Економічний механізм регулювання розвитку промислового виробництва : дис. ... канд. екон. наук], К., 198 p.

21. Harrington, H.J. (2006), *Resource Management Excellence: The Art of Excelling in Resource and Assets Management*, Paton Press, Chico, Calif, 214 p.

22. Лапін Є. В. Економічний потенціал підприємств промисловості: формування, оцінка, управління : дис. ... д-ра екон. наук : 08.07.01 / Лапін Є. В. – Х., 2006. – 432 с.

Lapin, Ye.V. (2006), Economic potential of the enterprises of the industry: formation, a rating, management : dissertation [Економічний потенціал підприємств промисловості: формування, оцінка, управління : dis. ... kand. ekon. nauk], Kharkiv, 432 p.

23. Довгаль Н. С. Ресурсний потенціал підприємства: теоретичні основи / Н. С. Довгаль // Науково-технічна інформація. – 2009. – № 1. – С. 42–45.

Dovhal', N.S. (2009), "Resource potential of the enterprise: theoretical bases" [Resursnij potencial pidpriemstva: teoretichni osnovi], *Naukovo-tekhnichna informatsiya*, № 1, pp. 42-45.

24. Краснокутська Н. С. Управління потенціалом торговельного підприємства : монографія / Н. С. Краснокутська. – Х. : ХДУХТ, 2012. – 322 с.

Krasnokuts'ka, N.S. (2012), *Management in potential of trade enterprise* [Upravlinnya potentsialom torhovel'noho pidpryyemstva] : monography, KhDUKhT, Kharkiv, 322 p.

Гросул Вікторія Анатоліївна, д-р екон. наук, проф., кафедра економіки підприємств харчування та торгівлі, Харківський державний університет харчування та торгівлі. Адреса: вул. Клочківська, 333, м. Харків, Україна, 61051. Тел.: 099-2240927; e-mail: vikkros@mail.ru.

Гросул Вікторія Анатольевна, д-р екон. наук, проф., кафедра економіки підприємств харчування та торгівлі, Харьковский государственный университет питания и торговли. Адрес: ул. Клочковская, 333, г. Харьков, Украина, 61051. Тел.: 099-2240927; e-mail: vikkros@mail.ru.

Vikoriya Grosul, Doctor of Science (Economics), Professor, Department of Economics, Kharkiv State University of Food Technology and Trade. Address: Klochkivs'ka str., 333, Kharkiv, Ukraine, 61051. Tel.: +38-099-2240927; e-mail: vikkros@mail.ru.

Филипенко Олена Михайлівна, канд. екон. наук, доцент, кафедра економіки підприємств харчування та торгівлі, Харківський державний університет харчування та торгівлі. Адреса: вул. Клочківська, 333, м. Харків, Україна, 61051. Тел.: 050-9277110; e-mail: emfil@mail.ru.

Филипенко Елена Михайловна, канд. екон. наук, доцент, кафедра економіки підприємств харчування та торгівлі, Харьковский государственный университет питания и торговли. Адрес: ул. Клочковская, 333, г. Харьков, Украина, 61051. Тел.: 050-9277110; e-mail: emfil@mail.ru.

Olena Fylypenko, Ph.D. (Economics), assoc. professor, Department of Economics of Food Technology and Trade Enterprises, Kharkiv State University of Food Technology and Trade. Address: Klochkivs'ka str., 333, Kharkiv, Ukraine, 61051. Tel.: +38-050-9277110; e-mail: emfil@mail.ru.

Голованьова Світлана Павлівна, мол. наук. співроб. науково-дослідного сектору, Харківський державний університет харчування та торгівлі. Адреса: вул. Клочківська, 333, м. Харків, Україна, 61051. Тел.: 050-2043144; e-mail: nis_hduht@kharkov.com.

Голованева Светлана Павловна, младший науч. сотруд. научно-исследовательского сектора, Харьковский государственный университет питания и торговли. Адрес: ул. Клочковская, 333, г. Харьков, Украина, 61051. Тел.: 050-2043144; e-mail: nis_hduht@kharkov.com.

Svetlana Golovanova, junior research associate at the R&D sector, Kharkiv State University of Food Technology and Trade. Address: Klochkivs'ka str., 333, Kharkiv, Ukraine, 61051. Tel.: +38-050-2043144; e-mail: nis_hduht@kharkov.com.

Рекомендовано до публікації д-ром екон. наук, проф. М.В. Черною.

Отримано 15.03.2014. ХДУХТ, Харків.